

ENKLITIKA — ŠTA JE TO?

Ivan Brabec

1. — U Našim temama od 1964. zapela mi je za oko rečenica »ali biti impresioniran *jeste* dvoznačna stvar«. Kako joj je autor moj bivši učenik, mogao sam doznati da je zamjena *je* sa *jeste* izvršena ne po jezičnom osjećanju pisca, nego da ne bi bilo pogreške. Rečenica je trebala glasiti: »ali biti impresioniran *je* dvoznačna stvar«. To me ponukalo da o toj materiji iznesem neke činjenice. Rečenice s premetnutnom enklitikom čujemo iz radija i televizije vrlo često, npr. »Jadransko *je* more bogato ribom«, ili »Jadransko more vrlo *je* bogato ribom«. Takav red je čest i u našim udžbenicima. To čitamo kod živahnog izlaganja historičara: »njegova *je* odjeća bila odbojno prljava. Ti *su* kameni predmeti u nalazištima iz najstarijeg doba potpuno neobrađeni«. Tu živahnost vidimo i u tumačenju egzaktno geografije: »Toplotne *se* prilike u toku vremena mijenjaju. Ove *su* vrijednosti osobito važne u ekonomici i zdravstvu«. To mehaničko umetanje enklitike u logičke cjeline čitamo i u udžbeniku matematike: »U ovom *se* nizanju na svaki prirodni broj nadovezuje novi prirodni broj«, itd. U štampi nailazimo na zaista neobične primjere: »Lado Leskovar pjevač *je* koji se... U tom značenju svaka istinska umjetnost, svaka velika umjetnost velika *je*: jer on joj je pionir«...

2. — U indoevropskim jezicima enklitika je težila prema početku rečenice. Naš jezik, koji je sačuvao dosta starine na različitim područjima, a naročito u akcentu, ubraja u svoje osobine i to da je enklitika često vezana za početak rečenice. Drugi jezici odstupili su od tog ritma, od muzičkog slaganja riječi, i prišli logici i jasnoći. Tim putem ide i naš jezik, i mi se nalazimo u vremenu kad usporedo postoji i staro i novo, i ono što je ostalo iz davnine i ono što se kristalizira u nastojanju da izraz bude što jasniji, što pregledniji. Pristajanje uz jedno ili drugo zavisi od mnogo činilaca. Pristajanje uz novo izvire iz shvaćanja da ono olakšava sporazumijevanje, iz svijesti da se stari oblici, koliko god ih mi cijenili i voljeli, moraju žrtvovati funkcionalnosti, iz svijesti da su to pravila nastala u vrijeme koje je bilo sasvim drukčije nego današnje. Da vidimo kako se prema svemu tome odnose naše gramatike. Pogledat ćemo ih nekoliko.

3. — God. 1862. izdao je Adolfo Weber, carski i kraljevski gimnazijalni učitelj, u Beču Skladnju ilirskoga jezika za niže razrede gimnazije. U Odsjeku tretjem, u glavi XXV govori autor o »naravnom poredanju«. Nas zanima tačka 8: »Pokratjena zaimena i pomoćni glagolji *sam*, *ću* stoje n a m a h z a s u b j e k t o m ; ako li su dva subjekta, ili jedan s epitetom ili atributom, metju se u sredinu: Ja smo i g. Simo Milutinović živjeli u Sèrbiji. Cerni je Gjorgje sve znao«. Dakle tu je ozakonjeno da enklitika treba da dođe prema početku rečenice.

4. — Tomo Maretić, koji je naš jezik znao bar kao Adolfo Weber i koji je bez sumnje bio upoznat sa spomenutim pravilom, nije se s njime slagao i iznio je u § 442 svoje gramatike od 1899. sasvim drugo mišljenje: da je namještanje enklitika dosta slobodno. Za ilustraciju daje dva primjera pa kaže da u rečenici: »u pjevanju svakoga se stiha posljednja stopa ovako po dvaput govori« enklitika može stajati iza svake riječi (osim iza prijedloga), dakle na osam mjesta. Odmah na tom mjestu on još jedanput kaže doslovno ovo: »Vidi se dakle da enklitike mogu stajati na različnim mjestima«. Kako vidimo, ova formulacija ukida Weberovo pravilo.

5. — U Hrvatskom jeziku od 1939. N. Rončević popravljajući Maretića i vraća se Weberu, onom što je ovaj kazao u tački 13. Sadržaj je isti, samo je formulacija modernija: Enklitika ne smije doći odmah iza sintage, pa bilo da je sintagma u rečenici subjekt, bilo da je kakva priloška dopuna. Prema tome pravilu on ispravlja rečenicu: »Književni rad Augusta Šenoje je veoma obilan i raznorodan« na taj način što enklitiku meće iza prve riječi predikata. Ona sad glasi ovako: »Književni rad Augusta Šenoje veoma je obilan i raznorodan«. Vidimo da Rončević mijenja normu koju je postavio Maretić kad je govorio o tome da je namještanje enklitike dosta slobodan. Slično je pisao V. Gortan u Jeziku, V, 14—16. Taj napis je našoj javnosti poznatiji i on utječe na neke pisce i lektore. Često se postavlja pitanje da li je mijenjanje Maretićevog pravila opravdano. Skučavanje slobode u namještanju enklitike Gortan temelji na svom jezičnom osjećanju. Moramo pretpostaviti da takvo osjećanje imaju i oni koji enklitike među drukčije.

6. — Da u našem *današnjem jeziku* vlada Maretićeva sloboda, možemo čuti oko sebe na svakom mjestu, od tržnice i tramvaja do zbornica i sličnih mjesta gdje istupaju obrazovani, pa i najobrazovaniji intelektualci. To možemo čitati u novinama, časopisima pa i knjigama, ukoliko su izmakle lektorovom oku i peru. Evo nekoliko primjera: »Moć tih savremenih sredstava je tolika da već ne vidimo u njima ništa neobično« (Život, Sa). »Problem prirode međunarodnog prava je nesumnjivo jedno od najstarijih pitanja nauke o pravu« (Pregled, Sa). »Glas te proždrljive neukročene ogromne opasne ribe je tih« (Krleža). »Vjetar i šum valova *su se* jasno čuli« (Šegedin). »A glavni inicijator te kompilacije je Nietzscheova sestra« (Ristić). »Prva, najteža barijera je preskočena« (Čolaković). Zar ti pisci nemaju jezičnog osjećanja? Zar se može smatrati da naša najbolja pera nemaju osjećaja za ritam našeg jezika, da griješe u njemu? Ako s jedne strane postavimo Maretića, naše obrazovane ljude, javne radnike i najbolje pisce, a s druge strane nekoliko jezikoslovaca, za koga ćemo glasati? Sigurno za većinu i za kvalitet.

7. — Nije presudno, ali je ipak zanimljivo da se enklitika ne mora nalaziti iza prvog naglaska ni u *našim dijalektima*, ni kajkavskom, ni čakav-

skom. T. Brezovački je pisao: »ar treh dnevov žalost je za vsakoga pošte-noga tovaruša dosta«. Evo primjera iz narodnog blaga: »zmed ovih treh sinov *su* dva stereši« (Zagorje). »Jedan ovčar je obolel« (Istra). »Mi dva *se* pravdamo okol te sinokoše« (Karlovac). »Priko devet kamar *su ga* pope-jali« (Krk). Potvrde možemo naći i u novim dijalektološkim radovima. Dakle, od dijalekta do Krleže, od Brezovačkog do Šegedina vidimo isto.

8. — Unošenje enklitika u sintagme možemo naći u pisaca iz svakog vre-mena i iz svakog našeg kraja. Čini se da ga u prošlosti bilo više, naročito kod pripovjedača. Vidimo ga kod Glišića (Sreska *je* kuća blizu, nema sahat hoda odatle), Lazarevića (Ovaj *će* dido za sablju uhvatiti! Jakako!), Kočića (Kućna *mi je* lumera 47. Tako me slavni sud piše...), Kozarca (mnogoj *je* djevojci zavrtio mozgom, u mnoge *je* krasne oči zavirio), Šimunovića (U cijeloj *se* krajini znalo za namastirčane... To *su* ime oni sami sebi nadjeli) itd., itd. Zanimljiv je Matoš. Kod njega se opaža razvoj. U Iverju i Novom iverju (1899 i 1900) čitamo ovakve rečenice: »Vedrog *se* decembarskog večera 1888. našlo na terasi ispred lijepe Kosićeve vile u Bukovcu čudnovato društvance. Joso *se* Cicvarić danas vratio nješto kasnije kući. Naš se pisar jedva nekako svukao«. U Umornim pričama, 1909, i u Savremeniku 1911. godine češće su rečenice u kojima enklitike stoje iza sintagmi: Naša zemlja *je* puna velikih ropskih gradova. More i vjetar *je* moje gudalo i moj gla-sovir, cvijeće i zvijezde *su* slova u mojoj knjizi, tišina je moja čitateljica.

9. — Odakle *zategnutost između teorije i prakse?* Maretić je vidio da s Weberovim pravilom o vezanosti enklitika nešto nije u redu pa je pod utje-cajem stvarnosti izvršio spomenutu liberalizaciju. Međutim detaljno u tu ma-teriju nije ulazio niti je to sa svojih pozicija mogao. Maretić je proučio uglavnom Vukov jezik i na tom temelju izradio gramatiku. U oblasti akcenta bilo mu je teško. Radio je prema tekstovima i rječniku, što ne pogoduje obrađivanju naglaska. Danas, nakon toliko radova o akcentu pojedinih kra-jeva, naše poznavanje te materije je sasvim drukčije, i upravo se moramo čuditi da se još uvijek ponavljaju neke Maretićeve definicije. Npr. po njemu izgovaraju se bez akcenta samo enklitike te neki veznici (i, te, ni, a, da) i neki prijedlozi (na, o, po, u i sl.), a sve druge riječi su naglašene. Ako paž-ljivo promatramo naš govor i govor ljudi oko nas, opazit ćemo da riječi bez naglaska ima znatno više, npr. »Kad je došao, bilo nas je malo«. Po Maretiću je *kad* naglašeno. Ako ne vjerujemo sebi da nije, pogledajmo dijalekto-loške radove, gdje ćemo potvrde naći iz pera najkompetentnijih stručnjaka: Ol svoje râne mlâdosti. Iša je rěč ča je učiní Bud'ć (Hraste). Nûte ovi jûdi se nâmi rûgaju (HDZ, I). nede nâviljak, neđe dvâ (Vuković). Ja nêću, a vîdiš li kako gîñe národ (Moskovljević). Iz toga izlazi da Maretićevo gledanje na akcent ne odgovara više u svemu današnjem stanju. On doduše iznosi neke riječi bez akcenta, ali to su drugi slučajevi, npr. dâdbudēm, htjêdbudēm, dobrò jutro, dobâr večē i sl.

10. — Danas se ne možemo složiti ni s Maretićevom definicijom enklitike u § 132: »Enklitike su riječi bez akcenta, a izgovaraju se s riječima koje pred njima stoje, na pr. *vidim ga, reci mu i dr.*« Enklitike se ne naslanjaju uvijek na riječ pred sobom. U rečenici »Kad je došao, bilo nas je malo« veznik *kad* i enklitika *je* naslanjaju se zajedno na riječ iza sebe. Tako čitamo i u Savremenom sh. jeziku M. Stevanovića: »Enklitičke reči ne stoje samo iza akcentovanih reči za koje su vezane, već ponekad i ispred njih, npr. da je svē, da si vīdio (162). Prema tome je glavna razlika između proklitika i enklitika u tome što se proklitike naslanjaju samo na riječi iza sebe, a enklitike na riječi i ispred sebe i iza sebe. Druga je razlika što proklitike mogu biti i naglašene i nenaglašene (na glávi-nā glávu, kad je došao, bilo nas je malo-Kād je došao?), a enklitike ne mogu biti naglašene jer s naglaskom imaju druge oblike (Zvào si me-Zvào si mēne). Izuzetak je aorist *bih, bi* itd. koji nema poseban naglašen oblik pa mora primiti naglasak kad stoji sam ili kad je istaknut: »Bi li išao u kíno? Bih. Oni nè bi išli s nāma. Oni bī išli«.

11. — Sve je to značajno za spomenuto neslaganje između teorije i prakse na području namještanja enklitika, ali najvažniju osobinu vidjet ćemo u ovom primjeru: »Zapostavljanje tih gorućih pitanja *je* njegova velika i jasna slabost«. On se sastoji od dvije sintagme, subjektne i predikatne. Među njima stoji enklitika *je*. Po mišljenju V. Gortana ona ne bi mogla stajati iza sintagme jer se iza nje osjeća stanka. On je u pravu, stanka se stvarno osjeća, i enklitika se ne može nasloniti na nju, na stanku. To je fizički nemoguće. Po Weberu i njegovim nasljednicima enklitika ne može stajati pred predikatom, nego mora doći iza njegove prve riječi pa bi predikat morao glasiti: »njegova je velika i jasna slabost«. A ipak je činjenica da je ta rečenica napisana drukčije i da se takve rečenice govore i pišu. Rješenje zagonetke je vrlo jednostavno: *enklitika se naslanja na riječ iza sebe*. Onako kako se naslanja zajedno s proklitikom (Kad je došao), tako ona to čini i ovdje kad je sama. Ona se donekle izjednačila s proklitikom. Kazali smo da se enklitike naslanjaju na obje strane. To je odgovor na pitanje o zategnutosti između teorije i prakse. Teorija je ostajala na stanovištu da se enklitika naslanja samo naprijed pa nije mogla naći drugo rješenje nego inverziju (njegova je). Kad se kopula vezala proklitički, ona se izjednačila s primjerima kao *na njègovoј glávi*, gdje nenaglašena riječ stoji pred zamjenicom s naglaskom na prvom slogu.

12. — Time što je dosad rečeno nije riješeno pitanje namještanja enklitika uopće, nego samo neki slučajevi. Uglavnom se vidi da *enklitika može stajati među sintagmama*. Ona ne mora ući ni u prvu ni u drugu. kao što se tvrdilo. Ako se prva sintagma sastoji od dvije riječi, enklitika se može nasloniti na drugu riječ jer iza nje ne mora biti stanke. Stanka se osjeća tek iza

skupova riječi od više članova. U tom slučaju enklitika ide na drugu stranu, prema svršetku rečenice.

13. — Zbog tradicionalnog smještaja enklitike (tj. iza prvog akcenta), *struktura rečenice postaje ponekad nejasna*: ne vidi se odmah granica između subjekta i predikata. To se pojačava kad invertirana riječ ima višeznačan oblik: »Unapređenje nastave tema *je* današnjeg sastanka«. Tu riječ tema na trenutak zaustavlja čitaoca jer ona može biti i nominativ jednine, tj. dio predikata, ali ona može biti i genitiv množine, tj. dio subjekta. U rečenici »Genij, lucidnost i talent bogatstva *su* koja se skupo plaćaju« dvoznačnost imenice *bogatstva* uklonila bi se drugim redom riječi: »Genij, lucidnost i talent *su* bogatstva koja se skupo plaćaju. U rečenici »Dorit Oliver živi *je* dokaz diktature kraljeva šlagerskih limunada« određeni pridjev *živi* ne bi se ni na tren shvatio kao prezent da je odvojen enklitikom: »Dorit Oliver *je* živi dokaz diktature« itd. Sloboda u namještanju enklitike dopušta nam da je iskoristimo kao signal, tj. da njome označimo granice između dijelova rečenice. Nešto slično vidimo u primjeru »Gubici drvne industrije u kotaru Karlovac izuzetno su veliki«. Prilog *izuzetno* možemo shvatiti na dva načina. On se može odnositi na cijelu rečenicu ili samo na pridjev *veliki*. U prvom slučaju je smisao rečenice da su gubici rijetki, a drugom da su vrlo veliki. Nejasnost je posljedica neustaljenosti smještaja enklitike.

14. — U jeziku svih nas ima upotrebe enklitika na stari način. U jeziku naime ima gotovih fraza, klišeja i novih formulacija. Klišeji su npr. »sve je bolji, sve je radosniji, sve je to dobro«. U njima je enklitika namještena po tradiciji. Ti obrti su nastali u vrijeme kad je enklitika morala biti iza prve naglašene riječi i prenose se od pokoljenja na pokoljenje bez promjene, bar u redu riječi. Veći dio jezika sastoji se od novih formulacija. Uzmimo agronoma koji izlaže prednosti dubokog oranja. On slaže riječi u nove skupove i pri tom više obraća pažnju logici nego tradicionalnom redu riječi. Zato će on kazati: »Duboko oranje strništa je uvjet većih i boljih prinosa«. On u svijesti ima složeni subjekt i složeni predikat. Dužina tih dijelova sili ga da kopulu meće među njih. On pri napornom formuliranju ne može misliti na tradicionalni red riječi. To može lektor koji s lakoćom može cenzurirati tuđe rečenice i na njima vršiti potrebne, a ponekad i nepotrebne zahvate.

15. — Weber i njegovi nasljednici polazili su od zastarjele definicije da se enklitika naslanja samo naprijed, i s tog gledišta su imali pravo. Maretić je valjda osjećao da nešto nije u redu pa je postavio pravilo o slobodnom smještaju, ali detaljnije nije zalazio. U vezi s tom dvovalentnošću enklitike moramo dovesti u pitanje tačku d u § 442, gdje se govori o uklopljenim rečenicama. Tu Maretić pored dvije druge rečenice, daje ovaj primjer: »ljudi, koji rade oko napretka naroda svoga, *su* dostojni pohvale«, smatrajući smještaj enklitike nepravilnim. On tvrdi da »enklitike ne mogu stajati

na početku drugoga dijela one rečenice koja je uklopljenom razdvojena«. Taj primjer ispravlja na dva načina: inverzijom (dostojni su) i zamjenom enklitike punim oblikom (jesu dostojni). Danas mnogi takve promjene ne vrše, nego govore i pišu onako kako je Maretić smatrao da ne valja. Kao što iza duže subjektne sintagme naslanjaju enklitiku na riječ iza nje, tako to rade i ovdje. To je logično jer u principu nema razlike između subjekta-sintagme i subjekta s odnosnom rečenicom. Ritam izgovaranja je isti. Takve rečenice čujemo dosta često, a možemo i pročitati (ukoliko izmaknu lektorima). Evo nekoliko primjera iz televizije: »Dr X koji je o tome napisao knjigu je izjavio. . . Razlozi koji su do toga doveli su vrlo niski tereni. Razlike koje se tu vide su vrlo velike. Stranka koja ima najviše izgleda da pobijedi je Demokratska unija. Problemi o kojima ćemo razgovarati su kompleksni«. Evo primjera iz novina i literature: »Jedino mjesto gdje bi se čete mogle iskrcati je mala dr̄aga Sistišana. Prosječni čitalac tamo negdje u svijetu koji čita 900 novina godišnje je žrtva svoje pohotne želje. Jer baviti se historijom u vrijeme kad stvaramo historiju je lijepo, ali nije od presudne važnosti. Najbolja stvar koju je u to vrijeme naslikao je njegov autoportret u robijaškom odijelu. Sve što pišem je tendenciozno«.

16. — Prigovara se da to što je ovdje izneseno znači *mijenjanje norme*. Koje norme? Weberove ili Maretićeve? Sjetimo se da je Maretić liberalizirao Webera, a i da naš jezični kodeks ne predstavlja Weber, nego Maretić. U novije vrijeme mijenjali su kodeks Rončević i Gortan, vraćajući točak razvoja nazad. Misli iznesene ovdje znače restauraciju Maretićeve slobode i njeno objašnjenje. Primjeri s enklitikom iza uklopljene relativne rečenice jesu odstupanje od Maretića, ali ne nazad nego naprijed, u duhu Maretićeve liberalizacije.

17. — Neki tvrde da slobodno namještanje enklitike kvari ritam našeg jezika. Samo jedan primjer pokazat će da njih ne smeta ritam, nego nešto drugo. Njih smeta što se time dira u njihovu naviku invertiranja. Uzmimo ovaj primjer. »Takvo isprekidano čitanje je njegova slabost«. Iza subjekta imamo (nazovimo ga tako) jampski početak predikata (∪ —). Ako rečenicu nešto izmijenimo, ritam će biti isti, a neće smetati nikoga: Takvo isprekidano čitanje pokazuje slabost. Predikat počinje istim jambom (∪ —), a nitko neće reći da taj jamb ne zvuči dobro. Očito je da se kod namještanja enklitika ne radi o ritmu, nego o našim navikama. Zanimljivo je da o kvarenju ritma govore i kajkavci. Njima ono nije dobro, a primjerima kao »Takvo isprekidano čitanje predstavlja slabost« ne nalaze zamjerke. Razumljivo je zašto. Ne radi se o ritmu, nego o navici.

18. — Metanje enklitike što više prema početku rečenice o b j a š n j a v a s e s t i l o m. Stil zavisi od materije i čovjeka. Teško je shvatiti da to premetanje enklitike znači živahnost u pripovijedanju. Zašto bi rečenica »Moj je pokojni ujak bio župnik« bila živahnija nego rečenica »U prizemnoj sobi

je za stolom stari župnik s naočarima na nosu«? Prema tome morali bismo mnogim piscima prigovoriti što tu stilsku osobinu ne iskorišćuju, nego dopuštaju da im pripovijedanje bude manje živo. Uzmimo Ivu Andrića. U Čupriji (Zora, 50, str. 36) čitam: »Ova dva čovjeka *su se* nagonski odbijala među sobom... jer između njih *su* stalno tekla i talasala nerazumljiva osjećanja... sejmenski starešina *se* od prvog dana sujeverno i strahovito bojao Abidage.« Zar bi pripovijedanje bilo življe da je red riječi ovakav: »Ova *su se* dva čovjeka nagonski odbijala...«? Bez obzira na to da li je pripovijedanje življe ovako ili onako, metanje enklitike prema početku rečenice pripada narativnom stilu, ono daje patinu starine. Takav stil pristaje različitim situacijama, ali nikako ne ide u poslovni jezik izvještaja, uredskih dopisa itd. Zato se čudimo kad u Poslovnom jeziku (Zgb 1964) nalazimo uputu da enklitike »treba da načelno stoje što bliže početku rečenice.« Metanje enklitike naprijed i razbijanje logičkih cjelina nije najpodesnije ni za udžbenik matematike i srodnih predmeta koji su bliži logici nego emociji.

19. — Iz vremena kad je enklitika stajala iza prvog naglaska naslijedili smo spomenuti red riječi. Potrebe života i razvoj jezika poremetile su ga. To remećenje predstavlja korisnu inovaciju, ono olakšava građenje rečenica s dugim dijelovima, ono čini izraz jasnijim. Za naš jezik nije važno, ali je ipak korisno pogledati na druge jezike. Poznati zapadni jezici pokazuju isti razvoj. Kopula se namješta po logici: između subjekta i predikata.

La beauté des notres maisons *est* très grande.

The beauty of our houses *is* very great.

Die Schönheit unserer Häuser *ist* sehr gross.

20. — Važnije je skrenuti pažnju na slovenski jezik, u kojem kopula stoji iza sintagmi, npr. »Maglenega jutra sredi decembra *je* od manje postaje na vzožju Slovenskih goric stopal po dolini med hribi človek tridesetih let. Zlasti južna vrsta hribov *je* bila zasajena z vinogradi...«

21. — Dosad rečenom je svrha da upozori na slobodu u namještanju enklitika, tj. da razbijanje logičkih cjelina nije obaveza i da nije potrebno razbijati glavu hoćemo li zamjenicu ili pomoćni glagol metnuti ispred ili iza neke riječi. Regulator *je jezično osjećanje*, kome možemo više vjerovati nego što tvrde poneki stručnjaci. Da bismo uočili snagu jezičnog osjećanja usporedit ćemo dvije rečenice: prostu i zavisnu. Dok u prostoj rečenici »Jadransko more je bogato ribom« podnosimo kopulu na svakom mjestu osim na početku i na kraju, u zavisnoj rečenici ona mora, upravo imperativno, stajati odmah iza veznika: »Pero tvrdi da *je* Jadransko more bogato ribom«. Pokušajte zavisnu rečenicu kazati s drugim smještajem pomoćnog glagola! To vam ne dopušta jezično osjećanje. U zavisnim rečenicama je staro mjesto enklitike sačuvano i zato ćemo rijetko čuti ili pročitati primjere s odstupanja

njem od tog pravila. Slično je s upitnim i odnosnim riječima. Enklitika stoji gotovo uvijek iza njih: »Čiju *si* knjigu pročitao?« »To je drug čiju *si* knjigu pročitao«. Navika nam ne dopušta da riječi poredamo drukčije. Od ovoga jasno se odvajaju proste i glavne rečenice u kojima smo s lakoćom metalo enklitike na ovo ili ono mjesto.

22. — Međutim potrebno je ukazati na pojavu koja se sve više širi, a koja ne ide u red dubleta, nego predstavlja pogrešku. To je *zamjena enklitike punim oblikom*, to i jest ono što me navelo na ovu materiju. Primjer je bio: »ali biti impresioniran *je* dvoznačna stvar«. Tako je trebao glasiti. Izmijenjen je radi jezične »pravilnosti« u »ali biti impresioniran *jest* dvoznačna stvar«. I taj oblik te rečenice postoji, ali ćemo ga upotrijebiti u drugoj situaciji. Razlika između obje varijante je jasna svakom tko zna naš jezik, i nepismenom. Nalazimo se na području fine tekovine našeg jezika, razlike u značenju oblika *jesam* i *sam*, *mene* i *me*, da uzmemo samo po jedan oblik i od zamjenica i od glagola. Mnogi jezici toga nemaju. U jednoj situaciji ćemo reći »Milica *jest* bolesna«, a u drugoj »Milica *je* bolesna«; u jednoj »Zvao *si mene*«, a drugoj »Zvao *si me*«. Tu razliku ne moramo objašnjavati. I druge riječi mogu nositi tzv. rečenični naglasak, ali pri tom imaju isti oblik kao kad nisu istaknute. Kad takav naglasak želimo istaknuti u pismu, onda potcrtavamo istaknutu riječ. Jedno je »*Juče* si bio u kinu«, a drugo »*Juče* si bio u *kinu*«. Da bi bilo jasno koja riječ ima rečenični naglasak, mi je moramo potcrtati ili napisati drugačijim slovima. Kod enklitika to nije potrebno zbog spomenute dvojnosti u oblicima. Eto to razlikovanje izgradio je narod, još dok je bio nepismen. Mehaničkim zamjenjivanjem enklitika uništava se ta razlika. Pisac je htio reći »biti impresioniran je dvoznačna stvar« bez rečeničnog naglaska »*je*«, ali je rekao »*jest*« kao da mu tvrdnju netko osporava. Toga zamjenjivanja je prije bilo više. Tako u Horvatsko-slavonskoj slovnici Lavoslava Firholcera, štampanoj 1874. u Varaždinu, čitamo: »Perva strana slovnice horvatsko-slavonske *jest* pravočitanje«, iako mu to nije nitko osporavao. Što se tako pisalo onda, neće nas čuditi. Gore je što se tako kvari jezik i danas kad je štokavski govor u sasvim drugom položaju nego u vrijeme Lavoslava Firholcera. Čemu npr. naglašeni oblik u rečenici »Istinski revolucionarni duh *jest* onaj koji nikada ne dopušta da se ukrote oblici života? (Mali je paradoks da se o revolucionarnom duhu piše na tako starinski način.) Puni oblik javlja se i iza dvočlanih subjekata: »Najneprijatnija praksa *jest* traženje krvi od članova obitelji«, pa čak i u ovakvim slučajevima: »To *jest* krupan razlog«, iako glagol nije istaknut.

23. — Puni oblik *jest* može se ponekad uzeti i kad nije istaknut. Evo primjera: »Velika i temeljna ideja našeg novog razvoja *jest* decentralizacija«. Iz konteksta se vidi da *jest* nema rečenični naglasak i da bi umjesto njega mogao stajati oblik *je*: »*je* decentralizacija«. Izgleda da je autor htio načiniti psihološku pauzu pa se enklitika našla između dvije pauze: jedne

na kraju sintagme i druge psihološke. Kako se nema na što nasloniti, moramo je naglasiti, a to znači da moramo uzeti naglašeni oblik: »jest — decentralizacija«. Prema tome možemo reći da puni oblik pomoćnog glagola uzimamo kad je pod rečeničnim naglaskom ili pred stankom. U spomenutoj rečenici oblik *jest* je dobro upotrijebljen iako nije istaknut. U istom broju Telegrama nalazi se primjer gdje je *jest* postavljeno krivo: »Interesantnije od proročanstva o skoroj propasti opere *jest* drugo pitanje o kome se mnogo raspravlja.

24. — Zamjena glagolske enklitike nalazi se kod Maretića, ali samo iza uklopljenih rečenica i iza »gerundija«. Vidjeli smo da se s tim praksa mnogih ne slaže, a što je važnije, Maretić ima tu zamjenu samo iza uklopljenih rečenica i »gerundija«, a ne preporučuje je iza proširenih subjekata. To zamjenjivanje nije u skladu ni s našom jezičnom praksom ni s gramatikom našeg jezika, a ne može ni biti jer predstavlja njegovo kvarenje.

LINGVISTIKA I LOGIKA IVANA BRABECA

Stjepan Babić

Ivan Brabec zna vješto pisati članke, ali kad uzima u razmatranje norme suvremenoga književnog jezika, onda gotovo uvijek zabrazdi. Piše ih po ustaljenom postupku: uzme neku sitnicu koja se u jezičnoj praksi nije ustalila, u većini onu o kojoj se mnogo pisalo, pa su obično nađena i dobra rješenja, zatim pronade ili izmisli protivnika i stane ga zasipati najrazličitijim lingvističkim dokazima. Pri tome zna da istrigne ovdje jedan citat, ondje jednu potvrdu, a da bude uvjerljivija, poopćava je nazovistatistikom. Ne smeta mu što ne polazi od sustava, nego jezične pojave promatra izolirano od cjelina kojima pripadaju. Kako dovoljno ne shvaća pravu prirodu književnoga jezika,¹ u svom izlaganju miješa književni jezik i dijalekat, književni i razgovorni jezik, govorni i pisani jezik. Zaboravlja da svaki jezik ima svoju strukturu pa mu ništa ne pomaže nategnuto dozivanje u pomoć drugih jezika. Lingvistička pitanja ne zna, ili neće, rješavati samo lingvističkim metodama, nego uvlači i druge (logicističke, političke...). Nastojeći da svoje gledište nametne kao normu, služi se i demagogijom. Laički prelazi preko važne razlike između sinkronijskoga i dijakronijskoga promatranja jezičnih

¹ To se ne očituje samo u njegovim člancima nego i u shvaćanju članaka drugih autora. Tako R. Katičić u člancima »Normiranje književnoga jezika kao lingvistički zadatak«, Jezik, XI, 1—9, »O prirodi jezičnog razvoja«, Jezik, XII, 33—41, »Nekoliko primjera uz članak 'O jezičnom razvoju'«, Jezik, XII, 78—86, iznosi nove, vrlo važne spoznaje o prirodi književnoga jezika. Kako ih je Brabec primio, javno je pokazao u »Telegramu«, 19. 2. 1965. To je opet potaklo jezične stručnjake, J. Derossija, D. Brozovića i R. Katičića, da pobijaju njegova kriva shvaćanja, v. »Telegram«, 5. 3. 1965.